

440 éves oktatás Székelykeresztúron

A jelenleg ismét Orbán Balázs nevét viselő keresztúri gimnázium 1993-ban fennállásának 200. évfordulója megünneplésére készült. Az esemény az unitárius egyház, a város és egyben az egész erdélyi magyarság ünnepévé vált. Mindez jogos és megérdemelt, egyetlen szépséghibával: az esemény egybeesett a helybeli oktatás első írásos említésének 425. évfordulójával, amelynek méltatásáról – most már sorozatosan – megfeledekünk. Érthetetlen számomra ez a feledékenység, annál is inkább, mert Kanyaró Ferenc a *Keresztény Magvetőben* *Az első székely iskolamester emléke* cím alatt már 1899-ben kimerítő alaposággal ismertette az első keresztúri mester munkásságát.¹ Jőmagam a *Művelődésben*² hívtam fel a figyelmet a 175. évfordulón elkövetett mulasztásra, amikor a „kerek” 400 évet illet volna megemlíteni.³

Méltatlankodásom nyomatékosabb igazolására idézem a korszak és a tárgykör egyik leghitelesebb szaktekintélyét, Zoványi Jenőt, aki a minket érintő eseményről a következőket fogalmazza: „Az antitrinitáriusoknak voltak ilyen középfokú iskoláik nevezetesebb fészkeikben, így Erdélyben Gyulafehérvárott, Marosvásárhelyt, Nagyenyeden, **Székelykeresztúron** [kiemelés tőlem], Désen, Torockón, Tordán, Hídvégen és talán más helyeken is...”⁴ Íme egy félreérthetetlen állítás 1568-69-re vonatkozóan, amit különben már Kanyaró Ferenc is megtett annak idején.

Mivel mindkét szerző – Kanyaró és Zoványi is – ugyanazokra a forrásművekre hivatkozik, az alábbiakban felsorolom a megállapításuk alapjául szolgáló dokumentumokat, kiegészítve az általam felfedezettekkel. Összesen nyolc ilyen munkát ismerek.

A Kolozsvári Unitárius Kollégium birtokában volt (van?) egy a Hoffhalter gyulafehérvári nyomdájában 1568-ban készült colligatum, amely Méliusz Juhász Péter tanait támadó két vitairatot tartalmaz.⁵ Az összekötött nyomtatványok közül az első címe: **1.** „Demonstratio falsitatis doctrinae Petri Melii” (Méliusz Péter tanai hamisságának bizonyítása). A másod-

diké: **2.** „Refutatio propositionum Petri Melii” (Méliusz Péter állításainak visszautasítása).

Mindkettőn egy-egy Marosi Sinnig János által írott dedikáció található. Az első ajánlás szövege: „Optimo viro D. Andreae Bora Zentmariano, Ludimoderator[i] Kereszturien[si] Fr[at]r et colleg[a] e dilecto Albee Julie mense [?] 3. Septe[m]br[is]. 1568. Joanes”. Magyarul: Nemes férfiú Szemerjai Bora András úrnak, a keresztúri iskola igazgatójának [mint] kedves testvérének és kollégájának, Gyulafehérvár 1568. szept. hó 3-án, János.

A második, a „Refutatio” dedikációja így hangzik: „Pietate Et L[ite]raria Eruditione Candido Viro D. Andre[a]e Bora Szent Mariano. Lüdirector[i] Kerezturien[si] Joan[n]es Synyg Marossius, tanquam Symmist[a] et conseruo dilecto p[ro] strena, o[mn]is p[ros]peri[tatis] in Nouo Anno... [levágva] 1589 dedit causa”. (Az 1589 sajtóhiba lehet 1569 helyett.) Azaz: Ragyogó műveltségű, kegyes, tudós férfiú Szemerjai Bora András keresztúri iskolaigazgatónak Marosi Sinnig János paptársától és kedves szolgáltársától, minden jót és sok sikert az új évben, 1569.

A fenti dedikációk értelmé szerint a több elismerő jelzővel kitüntetett – még paptársnak is (Symmista) nevezett – Szemerjai Bora András keresztúri iskolaigazgató (ludimoderator, ludirector) 1568 szeptemberében és 1569 elején. Felettébe, Marosi Sinnig János pap könyvekkel kedveskedik neki. Hogy Marosi a jelzett évben székelykeresztúri pap, könnyen igazolható, mert az 1568 tavaszán tartott gyulafehérvári hitvitának egyik unitárius jegyzője volt. Ezt bizonyítja az a még azon évben nyomtatásban megjelent „Brevis enneratio...” (rövid leírás)⁶, amelynek utolsó lapjának végső soraiban a következőket olvashatjuk: „Amanuensium nomina. [Az ismertetőik nevei]

Joannes Synnig Marosinus pastor Ecclesiae dei quae est in Kerestur Sicularum.” Azaz: Marosi Sinnig János Isten egyházának pástora Székelykeresztúron.

ség tulajdonába. 1992-től Hargita megye műemlékeinek hivatalos jegyzékében is számon tartják. Szakszerű régészeti és biológiai felmérések elvégzése után felkerült a Művelődési Minisztérium műemlékek helyreállítását szorgalmazó listájára. 1997 és 1999 között a Műemlékvédelmi Igazgatóság több százmillió lejt utalt ki gyorssegélyként a legszükségesebb beavatkozások elvégzésének céljából. A helyi egyházközség vezetősége időközben előzetes szerződést kötött egy magyarországi céggel, amely a felújított kúriában turisztikai központot kívánt létrehozni. A megállapodás szerint a meggombásodott tetőszerkezetet a csíkszeredai múzeum szakembereinek irányításával lebontották. Feltehetően a restaurálás magas költségei miatt a magyarországi cég tulajdonosa elállt szándékától, magára hagyva a fedél nélküli épületet. Ezt követően az anyaországi vállalkozótól egy csíki cég tulajdonába került az udvarház, s mint profitorientált kft. kezelésébe átment műemléképület lekerült a Műemlékvédelmi Igazgatóság által támogatott listájáról. Ugy tűnik, hogy a kúria pusztulása visszafordíthatatlan. Még egy történelmi emlékekkel leszünk szegényebbek.

Forró Albert

A másik három jegyzőkönyvvezető nevét is érdemes megemlíteni: Fehérvári Márton dési segédpap, Óvári Benedek és Wagner Gergely, a Gyulafehérvári iskola rektorai. Joggal feltételezhetjük, hogy az „ország nagyjai” előtt lezajlott disputa megörökítői – köztük a keresztúri – Dávid Ferenc közvetlen elvarátainak köréhez tartoztak, egyben a korszak kiemelkedő unitárius személyiségei voltak, amit különben Óvári és Wagner tisztsége is alátámaszt. A keresztúri papról lévén szó, fontosnak tartjuk hangsúlyozni azt is, hogy Marosi Jánost Honterus híres brassói iskolájának – Studium Coronense – növendékei között találjuk 1555-ben.⁷

Miután a fentiekben – gondolom kellő hitelességgel – bizonyítottuk, hogy Székelykeresztúrnak 1568-69-ben magas képzettségű unitárius papja és hasonlóan képzett iskolaigazgatója volt, az alábbiakban érdemes sorra venni azokat a korabeli nyomtatványokat is, amelyekben kézjegyük még föllelhető.

Egy újabb colligatumra hivatkoznék, amelynek első része:

3. „Refutatio Scripti Mellii...” (Méliusz írásainak visszautasítása), vagyis Dávid Ferenc a reformátusok (Méliusz-pártiak) debreceni zsinatára adott válaszát tartalmazza. Ezen a következő lakonikus szöveget találjuk: „D. Andre[a]e Bora Joannes Syng Marossinus donod[e]d[i]t. 1568.”⁸ (Bora András úrnak ajándékozza Marosi Sinnig János.)

Demonstratio

1568-ban nyomtatott munka, amelyet Szemerjai Bora Andrásnak „Ludimoderator Keresztúrien(zis) = Keresztúri Iskolaigazgatónak adományoz a kollegája, Marosi Sinnig János keresztúri pap 1568. szept. 3-án

Ennek a colligatumnak a második eleme a már említett 4. „Brevis enumeratio...”, amely utolsó lapjának szövegével Marosi székelykeresztúri pap voltát bizonyítottuk. Az ajándékozást bizonyító bejegyzés valószínűleg mindkét műre vonatkozik, azért van a colligatum első nyomtatványára írva.

5. Egy „Literae Convocatoriae...” című, Gyulafehérváron 1568-ban⁹ kiadott nyomtatvány Bora szignóját (ABZ) és kézírását tartalmazza: „Emptus In Marosvásárhell 15”. A számjegyet lehet „1 d”-nek olvasni. Akkor értelme: Vettem Marosvásárhelyen 1 d (dénárért).¹⁰

6. Dávid Ferenc: *Rövid magyarázat*. Gyulafehérvár, 1567.¹¹ Ennek a műnek a címlapalji részén a következő ajánlást olvashatjuk: „Pio Viro Domino Emerico Kónya de Szentmária, pastori Ecclesiae dei in Aldoboly, Andreas bora de aedem, tanquam patri[?] charrissimo pro xenio dedit Anno 1568.” Azaz: A kegyes férfúnak, Szemerjai Kónya Imre úrnak, Isten aldobolyi egyháza [lelki]pásztorának, mint kedves atyjának ajándékozta az ugyanonnan való Bora András.¹²

A felsorolt munkákon olvasható kézjegyek (szignók), de különösen az ajánlások (dedikációk) több fontos következtetést sugallnak. Kanyaró figyelte meg, hogy a Marosi által Borának ajándékozott könyv dedikációi az idő teltével bőbeszédűvé váltak, ami arra enged következtetni, hogy mesterünk valamikor 1568 elején kerülhetett Keresztúrra. Külön figyelmet érdemel a Bora általi ajánlékozás ténye. Köztudott, hogy a reformáció fő terjesztési eszköze a szószék, az iskola és a nyomtatás volt. Különösen az anyanyelv gyakoribb

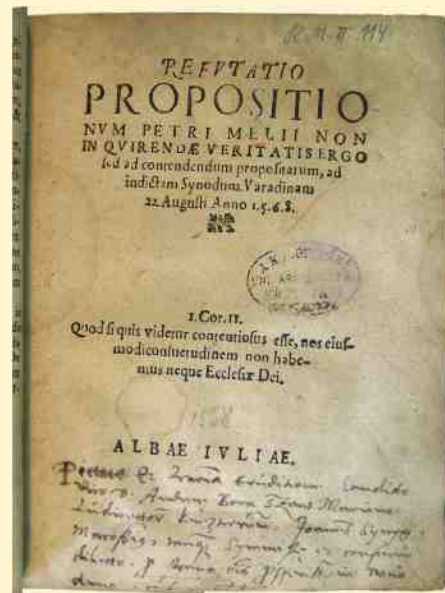
Refutatio Propositio

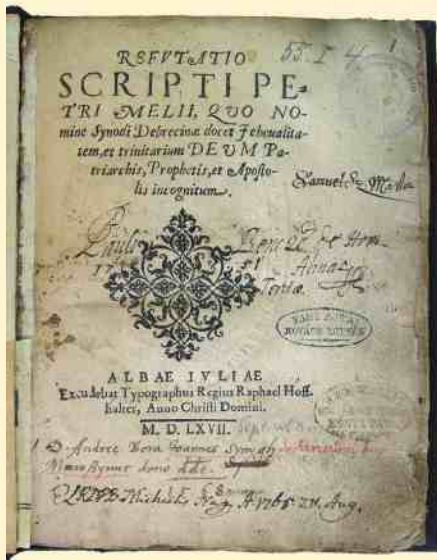
E könyv ajánlása bizonyítja a két székelykeresztúri értelmiségi között kialakult nézetazonosságot

használata miatt vált egyetemes értékűvé. A helybeli reformátorok tevékenysége e néhány könyvdedikáción keresztül is ugyanezt példázza.

A fenti bizonyítékok ahhoz is hozzásegítenek, hogy eléggé szűk határok közé szorítsuk Keresztúron a reformáció lezajlásának időszakát. 1548-ból ugyanis tudomásunk van a római katolikus „Blasius plebanus de Sekel Kerestur” létéről.¹³ Az antitrinitárius Marosi megjelenése 1568-ban lezárja ezt a fontos időszakot. Tehát Székelykeresztúron az 1548–1568 közötti két évtized alatt a reformáció antitrinitárius irányzata teljes győzelmet aratott. Ezt annál is inkább szükséges hangsúlyozni, mert Keresztúr egyben adminisztrációs központja a róla elnevezett fiúszéknek, ugyanakkor jelentős, vásártartási joggal rendelkező mezővárosként a környék gazdasági életében is fontos szerepet játszott. Egy ilyen gazdasági és közigazgatási központban megjelenő iskola, valamint egy olyan pap, aki az unitárius vallás Erdély-szerte ismert egyénisége, vitathatatlanul fontos szerepet játszott abban, hogy Keresztúr és környéke – ma is! – az unitárius vallás egyik jelentős erdélyi központjának számítsen.

Egyúttal szükségét látom annak, hogy a székelykeresztúri oktatás és egyben a reformáció két kimagasló személyiségéről is ejtsünk pár szót. Ez annál is inkább fontos, mert az idézett Kanyaró-féle munka mindkettőről téves feltételezéseket tartalmaz.

Bora András. Szemerjai. Ma már Sepsiszentgyörgy szerves részét képező – de a középkor folyamán önálló településként szereplő – helységről való. Kanyarót a latinus „Szent Mariano” vezethette a létező Kismarja, Nagymarja alapján a Szentmarja [?], egy nem is létező település irányába.

Marosi Sinnig János. Kanyaró a Marosi predicatum-ból (előnév) Erdély szülöttjének sejtje. A Sinnig – elmes [?] szóból arra következtet, hogy neki német környezetben felvett ragadványneve van. Nem! Papunk nagymarosi, ma helyesen Nagymarosi Sinnig Jánosnak hívhatnók. Tehát a vízlépcső miatt elhíresült Nagymaros szülötte. Ugyanakkor korának kiemelkedő reformátora. E tulajdonságát nemcsak Kanyaró Ferenc emelte ki, hanem napjaink nagy felkészültségű szaktekintélye – sajnos már ő is a múlté –, Szakály Ferenc akadémikus, aki papunkról sommásan ezt állapítja meg: „kapcsolatban állott a vezető antitrinitárius körökkel, és nem véletlenül választották a gyulaféhevári disputa jegyzői közé.”¹⁴

Megállapítását két, Faustinus Zenonius Venetus által papunknak dedikált könyvvel igazolja: 7. Dávid Ferenc: *Refutatio propositionum Petri Melii* és 8. a szerző nélküli *De regno Christo Liber primus...*-szal.¹⁵

Gondolom, kellő bizonyítékot szolgáltatott annak alátámasztására, hogy ha késve is, de a 440 évről illő megemlékeznünk.

Székely Attila

Refutatio Scripti

A keresztúri pap (Marosi Sinnig János) által Bora Andrásnak adományozott könyv 1568-ból

1. Kanyaró Ferenc: Az első székely iskolamester emléke. *Keresztény Magvető*, XXXIV. évf. (1899). 156-157. (A továbbiakban Kanyaró.)

2. Székely Attila: Oktatás Székelykeresztúron a régiségben. *Művelődés*, XXXI. évf. (1978) 11. sz.

3. Hasonló mulasztás történt a 150. és 140. évfordulón. De három és fél évtizeddel a Kanyaró F. dolgozata után, Péter Sándor *Tükörcdarabok a székelykeresztúri unitárius egyházközség múltjából* (Keresztény Magvető, 1934. 265.) című írásában a „mesterek” névsorát csak egy 1727-ben szereplő névvel kezdi. Így nem csoda – ha már a hittársak ilyen mostohán bántak saját elődeikkel –, hogy Orbán János 1943-ban megjelent *Székelykeresztúr története* sem tesz említést az eseményről. Mindezek betetőzését lásd: *Magyarország története tíz kötetben*. 3. kötet. 1526–1686. 7. térkép. 544-545. o. (Akadémiai Kiadó, Bp., 1987). Itt tudnak Szenterzsébetről, de semmit Székelykeresztúrról.

4. Zoványi Jenő: *A magyarországi protestantizmus 1565-től 1600-ig*. Akadémiai Kiadó, Bp., 1977. 357.

5. Kanyaró, 157-158.

6. Brevis enneratio disputationis Albanae... Excusum Albae Juliae Anno 1568... Ez a példány N. Kovács István tulajdonában volt. Tulajdonképpen szintén colligatum, de az elejébe kötött unitárius mű címét Kovács nem közölte. Kanyarótól tudjuk, hogy az a Refutatio Scriptii Melii. Viszont megjegyzi azt, hogy rajta található egy Marositól származó dedikálás, ami ugyancsak Borának szól. Kovács nem tudta Bora keresztúri igazgató voltát, csupán mint Marosi tulajdonát képező művet említi meg. Lásd: Nagyajtai Kovács István: A székelykeresztúri unitárius hitközség történeti rajza kezdetétől mostanáig. *Keresztény Magvető*, XIV. évf. (1879). 70.

Rövid Magyarázat Hoffhalter kiadvány 1586-ból. Ezt a könyvet az aldobolyi Kónya Imrének adományozta a székelykeresztúri iskola igazgatója

7. Sebesi Pál: A brassói és szebeni gimnáziumok unitárius diákjai a XVI-XVII. században. *Keresztény Magvető*, 85. évf. (1979) 1. sz. 55.

8. *Keresztény Magvető*, XIV. évf. (1879). 70. lábjegyzet és *Keresztény Magvető*, XXXIV. évf. (1899). 159. Mindkét szerző ugyanarra a forrásműre hivatkozik.

9. A nyomtatvány közölve: *Művelődéstörténeti Tanulmányok*. Bukarest, 1979. 51–69. képmelléklet és leírva Kanyaró, 161.

10. Egyetlen kétségem: lehetett-e a nyomtatvány ilyen olcsó?

11. Az eredeti hasonmás kiadását használom. Ellenzék nyomda, Kolozsvár, 1910.

12. A latin szöveg olvasatáért és a fordításért dr. Benkő Eleknek mondok köszönetet. Itt jegyzem meg, hogy az 1910-es hasonmás kiadásakor, azt ismertette és a címlap hasonmását közölve (*Unitárius Közlöny*, XXII. kötet, 1910. augusztus 8. szám címlapján, 153. o.), nagyon tévesen olvasták és fordították ezt a szöveget.

13. Dávid László: *A középkori Udvarhelyszék művészeti emlékei*. Bukarest, 1981. 287.

14. Szakály Ferenc: *Mezőváros és reformáció*. Bp., 1995. 300-301.

15. Uo. 301. o. és a 379. lábjegyzet.

